
Eugenio Imaz: pentsalari erbesteratua

b

JOSE RAMON ZABALA

b

1 951ko urtarrilaren 28an, Mexiko estatuan, Veracruzko hotel bateko gela batean, era tragiko batez, bere buruaz beste eginez alegia, Eugenio Imaz donostiar saiakeragile eta filosofo erbesteratuaren bizitza itzali egin zen. Idazlearen heriotza goiztiarrak dagoeneko garrantzi handia zuen haren lanari amaiera eman zion; izan ere, une hartarako filosofoak egina zuenak balio handia zeukan. Gibelean, Atlantikoaren bi aldeetan idatzitako liburak, itzulpenak, artikuluak, hainbat lanetako hitzaukreak eta hitzaldiak utzi zituen, hau da, lan aberatsa, non Imazen indarra eta izaera ausarta ondo erakusten zen, bi kontinenteetan eginiko lan handiaren testigantza. Zoritxarrez, lan eskerga hori ondo borobildu eta sistematizatu gabe gelditu zen, baina, hala ere, Imazen eragin kulturalak eta ideologikoak oraindik bizirik dirau gure artean, eta ez bakarrik hark prestatutako testuen bidez, finean berea intelektual konprometitu handi baten isla baita.

Imazekin parekotasunak bilatzeko beste bi filosofo handien izena ekarri behar ditugu hona: Juan David Garcia Bacca (Iruñea, 1901-Quito, 1994) eta Castor Narvarte (Irun, 1919). Hirurak euskal pentsamenduaren esponente handiak badira, artean frankismoaren aurkako jarrera etikoa eta erbesteratuak bizi izanak dute hiru filosofook. De-

Jose Ramon Zabala Institutuko irakaslea eta Filosofia eta Letretan doktorea da.

na dela, biografia tragikoena, zalantzarik gabe, Eugenio Imazena da eta horretan murgilduko gara lan honetan.

Argia, Donostian

Obra intelektual horren garrantziaren parean, ordea, esan behar dugu idazlearen hasierak erabat xumeak izan zirela: Jose Basilio Eugenio Imaz Etxeberria Donostiako Parte Zaharreko kale pobreenetariko batean jaio baitzen, 1900. urteko ekainaren 14an. Garai hartako Donostia elitiko turismoaren eta luxuaren benetako ikurra zen, baina hiriko biztanle arruntaren errealitatea, aldiz, oso bestelakoa zen. *Belle Epoque* deritzen urte haietako kasinoaren xarma, aristokraziaren bizimodua, udako festa distiratsuen oihartzunak eta kanpoko bisitarien dotorezia erabat urruti zeuden Imaz familiarengandik. Eugenio Imaz izen bereko saskigile baten zortzigarren semea izan zen. Ondorioz, familiaren beharrak ikusita, aita beste lan batzuk eginen saiatzen zen, besteak beste, udal sereno edo gauzain bezala. Idazlearen ama ere, Josefa Etxeberria, jatorri umilekoa zen, Astigarragako baserri bateko alaba.

Eugenioren jaiotzeak familiak zituen arazo ekonomikoak nolabait larritu egin zituen, eta ez bakarrik zortzigarren umea zelako, baizik eta hilabete batzuk lehenago aita hil zelako. Egoera horretan, eta seme-alabak aurrera ateratzeko asmoarekin, amak hiriko merkatuan —Bretxakoa, hain zuzen— arrain saltoki bat ireki zuen. Hala ere, arazok bere hartan jarraitzen zutenez, hiru semeek Filipineta eta Argentinara emigratu behar izan zuten, lur haietan lana eta bizimodu erosoagoa bilatzeko asmoz, eta, aldi berean, familiaren zama arintzeko.

Diru arazo horietatik kanpo, Eugenio Imazen haurtzaroa Euskal Herriko ohiko familia baten semearena izango zen, katolikoa eta euskalduna, nahiz eta aita liberala izan, auzoko herri bizitzan ondo errotua. Dena dela, hizkuntzari dagokionez, Imazek izan zuen euskararen ezagupena ez zen oso sakona izan behar, batez ere ahozko erabilerara mugatu baitzen, dirudienez, eta urteen poderioz nahiko

ahaztuta izan baitzuen. Hori hobeto ulertzeko, kontuan hartu behar dugu, alde batetik, garai hartan gaztelaniak Gipuzkoako hiriburuan zuen prestigio handia, eta, bestetik, Imazek Euskal Herritik oso gazterik alde egin izana.

Imaz-Etxeberria familiaren egoera ekonomikoa ikusita pentsatzekoa izan zitekeen seme txikiaren etorkizuna nahiko baldintzatuta egongo zela urte haietan, eta, beraz, ez zuela izango goi mailako ikasketak egiteko aukerarik. Hori guztiaren arabera, espero izan zitekeen oinarizko ikasketak egin eta ondorengo pausoa lan bat aurkitzea izango zela. Eta hori onenean, zeren eta ikasketa gutxi horiek ere ez baitziren gutxi izango idazleak ezagutu zuen inguruan. Hala ere, nahiz eta garai hartan gizarte desberdintasunak handiak izan, Donostiara zetorren turismoaren diruak, nolabait, Eugenio gazteari zenbait ate irekiko zituen. Donostiako Udalak baliabiderik ez zuten gazteen artean ikasketak egiteko diru laguntzak banatzen zituen, eta Imazek horrelako beka bat eskuratzea lortu zuen. Diru horrekin Madrilgo Unibertsitate Zentralean —Euskal Herriko unibertsitateak oraindik urruti zeuden— Zuzenbide ikasketak egiteko parada izan zuen. Laguntzak eskuratzeko ezinbestekoa izan zen, zalantzarik gabe, gaztearen espediente bikaina, baina baita itzal handiko bi pertsonaren laguntza zuzena ere, biak apaizak: lehen unetik Juan Zaragueta eta, geroago, Xavier Zubirirena. Bi gizon horiek garrantzi berezia izango zuten Imazen formakuntzan.

Bestalde, Zaragueta eta Zubirirekin izan zuen adiskidetasuna zela medio, Donostiako intelektual talde batzuk ezagutu ahal izan zituen Imaz gazteak. Halaber, haien eskutik, ondoren, 1917tik 1932ra, Madrilgo unibertsitate giroa eta Espainiako historian garrantzi handia izango zuten pertsona ezagun ugari ezagutuko zituen, besteak beste, Emilio eta Vicente Lledo, Patricio Arnaiz, Antonio Diaz Cañabate, Joaquín Garrigues, Ramon Serrano Suñer, Jose Antonio Primo de Rivera... Horrek guztiak Eugenio Imazen pentsamenduan eta garapen espiritualean aldaketa nabaria eragingo zuen. Esaterako, laster humanismo progresista baten alde azalduko zen gaztea eta, halaber, euskal nazionalismoarekiko distantzia azpimarratuko zuen, haren

ustetan hori tokiko gauzez bakarrik kezkatzen zen eta. Horren aurrean Imazek errebindikatuko zuen humanismoa unibertsaltasun gogokoa izango zen, demokratikoa, baina baita ere sustrai erlijioso handikoa.

Europako bideetan

Behin unibertsitatean, Zuzenbide ikasketez gero eta interes gutxiago erakutsiko zuen Imazek; poliki-poliki filosofia zein literatura bihurtu ziren haren nahiak betetzeko benetako tresnak. Hala, bada, Xavier Zubirirekin Lovainako Unibertsitatera joateko eskaintzak erabateko haus-tura ekarri zion. Imazek proposamena onartu zuen, eta, ondorioz, 1918ko bukaeratik 1919ko udaberrira arte Belgikako hiri hartan izan zen. Baina, depresio sakon batek jota, ikasketak hilabete batzuetarako baztertu eta etxera itzuli behar izan zuen; idazleari gogorra gertatu zitzaion itzulera. Antza, depresioak izateko joera ez zen inolaz ere berria berarengan. Zenbait testigantza arabera, Imazen izaera nahiko aldakorra zen, eta, sarritan, haren gogoia erraz igarotzen zen ezkortasunetik baikortasunera, alaitasunetik lotsara. Hori gutxi balitz bezala, garai hartan erlijio krisialdi handia izan zuen, ordura arte sinesmen dogma bezala onartutako baieztapen asko zalantzan jarri zituen-eta, eta, hala, berezko arazoa handitu egin zitzaion. Problema psikologiko horiek izaera psikastenikoaren sintomatizat jo zituzten. Sendatze prozesua oso geldoa izan zen, eta nolabait azkartzeko helburuarekin, amaren familiak Astigarragan zuen baserrira joan zen.

1922ko udan filosofoa erabat sendatutzat jo zuten, eta, hala, Madrilen utzitako ikasketetara itzuli zen berehala. Imazek hasitako karrera amaitu nahi zuen behingoz, nahiz eta Zuzenbideak interesik ez izan harentzat. Asmo hori betetzeko, hilabete batzuetarako Filosofia bigarren mailan utzi beharko zuen. Hala, 1924ko urrian Zuzenbideko lizentziatura eskuratu zuen, baina tituluak gutxirako balio izango zion, abokatutzan inoiz ez baitzen ariko. Aitzitik, une hartatik aurrera bere gustuko lan eta ikasketei

ekiteko aske sentitu zen, eta benetan gogokoa zuen pentasamendu eta hausnarketa filosofikoan murgildu zen betebetean, legeak eta kodeak betiko baztertuta.

Donostiako Udalak emaniko beste diru laguntza bati esker, eta familiak ere zertxobait lagunduta, Alemaniara joan zen ia Zuzenbidea bukatu bezain pronto. Zazpi urtean, Friburgo, Munich eta Berlingo unibertsitateetan, Xavier Zubiri lagunarekin, espezialitateko ikasketak egin zituen. Han ospe handiko pentasalariak entzuteko aukera izan zuen: Husserl, Heidegger, Einstein... Halaber, ideologia eta mugimendu naziaren igoera gertutik ezagutu zuen. Horregatik, urte haietaz idazleak egin zuen azterketa bikoitza izan zen: «la realidad más tremenda y contradictoria», idazlearen hitzetan. Alemanian bizi izan zen garai haietako dramatismoaren erakusgarri modura, Xavier Zubirik Berlingo Unibertsitatean Hitlertar Gazteen eskuetan pairatu zuen jipoa aipa daiteke. Ez ziren txantxetarako egun egokiak, jakina.

Garai berean idazleak bere bizitzan ez ezik bere etorkizuneko lanean ere garrantzi handia izango zuen pertsona bat aurkitu zuen. Berlinen Hilde Jahnke gaztearen ezauguera egin zuen, eta denbora gutxiren buruan ezkondu egin ziren. Urte haietako Alemanian ezkontza hura ez zen gauza erraza, ordea: naziek mistotzat, hau da, arraza desberdinen artekotzat jotzen zituzten elkartzeak oztopatzeko traba burokratiko handiak jartzen zituzten. Beraz, hasieran, agintariek ezezkua eman zioten ezkontza eskaerari, espainiarren eta alemaniarren arteko ezkontzak arioen arraza nahasten zuela argudiatuta. Gauzak horrela, Imazek bere arrebari Donostian ziurtagiri genealogikoa egiteko eskatu zion. Ziurtagiria eskuratu eta euskal arrazakoa zela ondo erakutsita, bikotearen harremana legeztatuta gelditu zen nazien aurrean. Aipatzekoa da Hilde, emaztea eta laguna ez ezik, oso laguntzaile baliotsua ere izango zela idazlearentzat, batez ere itzulpen lanetan, zalantza askoren argitzailea eta azken zuzentzailea.

Dena dela, bikote gaztearentzat ez zen hori izango arazo bakarra, zeren eta Europako eta Euskal Herriko giroa ez baitzen egokiena tolerantziarako bideak jorratzeko.

Hilde, alde batetik, alemaniarra zen, eta penintsulan herri horren aurkako sentimendua nahiko zabalduta zegoen. Bestetik, emaztea eta haren senideak protestanteak ziren, eta hori askoz okerragoa zen euskaldun fededunen ikuspuntutik. Arazo horiek zirela eta, ezkontzaren ondoren Eugenio Imazek familiarekin zituen harremanak dezente hoztu ziren.

Espainiako Errepublika garaiak

Horrekin batera, Alemaniako egoera politikoa gero eta gogorragoa bihurtzen ari zen, eta laster giroa jasanezina egin zen ezkonberrientzat. Azkenik, 1932an, gazteak Alemaniatik alde egin eta Madrilera itzuli ziren. Zenbait ikerlariren ustez, Eugenio Imazek familiarekin zituen harremanak jadanik gaiztotuta zeudelako erabaki zuen bikoteak Madrilera joatea; Xavier Zubiriren etxera, alegia. Halaber, Imazen biografia ikusita, ez dirudi Donostiara itzultzea erabaki egokia izan zitekeenik haren ikasketekin eta ibilbidearekin aurrera jarraitzeko, are gutxiago Madrilen izango zituen lan egiteko aukeren berri jakinda. Dena dela, puntu horretan dagoeneko susma daitekeen gauza bat argitu beharko genuke: Imazen biografian arlo ilun edo gutxi eza-gunak badira oraindik. Adibidez, urte haietan ingelesa ikasitako bide zuen eta, antza denez, Britainia Handian egon behar izan zuen, baina horretaz ez dugu informaziorik; beraz, uste hutsa da. Gerorako, 30eko hamarkadan, Mexikon egon zela dioten zenbait idazle ere badira, testiguak eta guzti aipatuz, baina horretaz ez dago inongo probarik, eta autore gehienek ezeztatu egiten dute datu hori. Filosofoaren biografia, hein handi batean, uste eta susmoen gainean eraiki da, eta horrek datu askoren inguruan zalantzak izatea dakar. Hori ere Imazen izaeraren beste ezaugarri garrantzitsu batekin lotuta dago, hau da, protagonismorik nahi ez izatearekin: nahiz eta une historikoak eta garrantzitsuak bizi izan, autorea sarritan bigarren maila batean gelditu zen behin baino gehiagotan, nolabait, itzalean eta ekintza praktikoetan mugitzen zen intelektual bezala.

Behin Espainiako hiriburuan, Imaz buru-belarri murgildu zen bertako jarduera literarioetan eta argitaletxeen munduan. Hala, 1933an, Jose Bergaminek zuzentzen zuen *Cruz y Raya* aldizkarian idazkari lanetan jardun zuen, baita Ediciones del Arbol-Cruz y Raya argitaletxearen publikazioen arduradun lanetan ere. Aurrera jarraitu baino lehen *Cruz y Raya* aldizkariaren garrantzia azpimarratu beharko genuke. Aldizkaria hiru urtetan argitaratu zen. Ideologia katolikoa izan arren, oso irekia zen, eta alderdikierietatik urrundua. Garai haietako argitalpen garrantzitsuenetariko bat izan zela esatea ez da gehiegikeria eta zenbait kritikarik *Esprit* frantziar aldizkariaren parean jarri dute, batez ere katolizismo progresista baten sorreran.

Urte berean senar-emazteen lehenengo semea jaio zen, Carlos. Halaber, *Revista de Occidente* pentsamendu eta kultura aldizkarian itzulpen lanak argitaratzen hasi zen. Itzulpengintzan Alemanian hasi zen Imaz, 1930ean. Lan horren emaitza 1932an argitaratutako lau itzulpen izan ziren: Goetheren *Pensamientos*, Hofmannen *Descartes*, T. Litten *La ética moderna* eta Tönniesen *Vida y Doctrina de T. Hobbes*. Horrelako lanak egiteko idazlea oso pertsona egokia zen, zailtzarik gabe: gaztelaniaz aparte, beste hiru hizkuntza ondo zekizkien, eta euskara ere bazekien zertxobait. Formakuntza horrek lan aukera handiak ematen zizkion, batez ere errepublika garaian, ezen urte haietan estatua berritze-ko eta mundura irekitzeko prozesu arina bultzatu baitzuten, eta jardun horretan ezinbestekoa baitzen munduko ezagupenak eta aurrerapenak gaztelaniara egokitzea. Horrek itzulpengintzara bultzatu zuen; esaterako, Poblet argitaletxearen eskutik Jungen lanak itzuli eta argitaratu zituen, *La psique y sus problemas actuales* izenburupean¹. Itzulpena —hasieran diru beharrak eragindako jarduera— berehala jakintza berrien iturburu onena bihurtu zen Imazentzat, bere obraren arlo nagusietariko bat. Itzulpen lan horiek ez ziren hizkuntz translazio hutsak, benetako moldaketak baidizk, eta horretan garbi ikusten da idazlearentzat dirua lortzeko bide bat baino gehiago izan zirela.

1934an *Diablo Mundo* aldizkarian hasi zen kolaboratzen. Argitalpen berri horretan lehendik *Cruz y Raya* aldiz-

karian ezagututako sinadura ugari agertuko ziren. Zoritxarrez, proiektuak gutxi iraun zuen, bederatzzi zenbaki besterik ez baitziren agertu. Orrialde haietan, une hartako autoritarismo berria kritikatzear gain, zenbait politikariren aurkako salaketak —Calvo Sotelo eta Gil Roblesen aurka-koak, esaterako—, eta askatasunaren zein balio errepublikanoen aldeko aldarrikapenak ere ohikoak izan ziren. Jarrera ausart eta ireki hori zela eta, ixteko presio handiak jasan zituen eta, ondorioz, hain itxaropentsua zen asmoa laster desagertu zen. Jarduera horietaz gain, Imaz beste mota askotako ekintzetan parte hartu zuen intelektuala dugu: hitzaldietan, filosofiari buruzko ikastaroetan, era guztietako solasaldietan. Laster, filosofoa oso ezaguna egin zen giro intelektualetan eta, beste zenbait intelektualekin batera, garai hartako benetako erreferente kulturala bihurtu zen.

Urte horietan Imazen pentsamenduak heldutasun handia duela oso garbi ikusten da. Horrela laburtu ditu horren oinarri nagusiak, humanismoaren inguruan alegia, Iñaki Aduriz irakasleak:

Dudarik gabe, hiru osagarrien inguruan antolatu zen: izpiritualtasuna eta Kristautasunarekin, batetik; humanismo iraultzailea eta gizakiaren duintasunarekin lotuta dagoena, bestetik; azkenik, zientzismoa, alegia, studia humanitatis delako tradizio horren barruan dagoen zientziarekin erlazonaturik dagoena.²

Idea hauek idazlearen lan gehienetan eta bizitza ekintzetan azalduko dira. Bere ideologiaren gunean gizakia dago eta horren alde dena jarriko du jokoan. Humanismoa bai, baina, jakina, zentzu pro g resista batean, beste oreka eta gizateria eskuratzeko bidean. Eta bide horretan zientzia ezinbesteko tresna bezala; azken honen ondorioz Imazek zientziaz interes berezia erakutsiko du beti, besteak beste, psikologiaz, soziologiaz eta ekonomiaz. Dena, utopia baten alde:

Cabría definir el humanismo de Ímaz como el compromiso del hombre con su sociedad y con su tiempo histórico, a partir de los valores del liberalismo y de la demo-

cracia, en busca de una meta final emparentada con el mundo de los valores morales o absolutos. (...) El futuro como utopía humanista.³

Edo Imazen beraren hitzetan esana, 1946an argitaratutako Miguel Unamunori buruzko artikulu batean:

O nos salvamos o nos hundimos todos. Ésta es la eternidad del momento. Abandonamos la vertiente de la individualidad para, en la topografía precisa del tiempo, proseguir la escalada por la otra vertiente, que también nos lleva hacia el pico del hombre, de blanquísimas y encendidas nieves eternas.⁴

Baina gerra sortu zuten

Tamalez, panorama hori gerra zibilaren hasierak puskatu egingo zuen erabat. Errepublikaren aurkako kolpe militararekin Espainian sortzen ari zen giro kultural aberatsa bertan behera geldituko zen eta, jakina, horrek guztiak Imazen pentsamendua, lana eta bizitza sakonki markatuko zuen. Alderdikerietatik at, Imazek hasiera-hasieratik errepublikaren aldeko jarrera hartu zuen, haren defentsa argi eta garbi bere gain hartuz eta jendaurrean horrela azalduz, batez ere ohikoak egin ziren manifestu kolektiboen bidez. Era horretan, «Altxamendu militar kriminalaren aurkako intelektual espainolak» eta «Madrilgo bombardaketen aurkako espainiar katolikoek protesta»⁵ gutun kolektiboak eta Alianza de Intelectuales Antifascistas fundazioaren manifestua sinatu zituen, besteak beste. Ibilbide berari jarraituz, 1936ko irailean, Genevan Nazioen Elkarteak antolatu zuen Intelektualen Nazioarteko Biltzarrera joan zen, Jose Bergamin eta Ricardo Muñozekin batera. 1937aren hasieran Estatu Batuetara joan zen batzorde bateko kidea ere izan zen, Estatu Batuek zuten neutraltasuna desblokeatzen saiatzeko; halaber, urte bereko ekainean, Madrilen, Bartzelonan eta Valentzian egin zen Idazle Antifaxisten Nazioarteko Biltzarrean parte hartu zuen.

Legaltasun errepublikanoaren aldeko jarrera hartze hori ez zen gauza erraza izan idazlearentzat. Imaz, nahiz

eta bera katolikoa izan, neurri handi batean kolpisten aldekoa zen Eliza Katolikoaren hierarkiak hartutako jarrenen aurka jarri zen, alde batetik. Bestetik, demokraziaren aldeko apustu hori zela medio, bere betiko lagun eta aholkulariengandik urrundu egin zen; izan ere, Xavier Zubiri, Parisen, isiltasunean, gatazkatik zeharo kanpo mantendu zen, eta Juan Zaragueta, berriz, frankistekin eta altxatutako militarrekin konprometitu zen. Urte luzeetako adiskidantza erabat puskatu egin zen gerrarekin.

1937ko udan, Imaz familia, pasaporte diplomatikoaren bidez, Parisera joan zen. Han bikotearen bigarren semea jaio zen, Victor. Parisera heldu bezain laster, Eugenio Imaz Espainiako Enbaxadan hasi zen lanean, errepublikaren ordezkari modura eta kultura eta propaganda arloko ardurak jasotzen. Erbesteratuek antolatutako ekimenetan ere buru-belarri inplikatu zen; adibidez, martxoaren 13an antolatu zen Junta de Cultura Española elkartean errepublikazaleak ebakutzeko antolatutako SERE izeneko zerbitzuan; hor, Imazek idazkari kargua izan zuen. Zerbitzu horren helburu nagusia intelektualei laguntzea zen; besteak beste, Espainiatik irteten laguntzea. Junta hartan Imaz bizitzan garrantzi berezia izan zuten beste bi intelektual zeuden: Juan Larrea bilbotarra eta, berriro ere, Jose Bergamin. Bestalde, Imaz Espainiako ordezkari batzuekin Estatu Batuetara joan zen, gerraren inguruan beste ikuspuntu bat zabaltzeko asmoarekin.

Urte horietako jarrera zalantza izpirik gabekoa izan zen. Imazek ondo asko ikusi zuen Espainiako gerra mundu-gerraren lehenengo atala zela eta jokoan zeuden interesak. Ideologiak haratago filosofoak interes ekonomiko eta politikoen enfrontamendua, norgehiagokaren jokoak hasiera-hasieratik susmatu zuen. Ikus dezagun hau *Euzko Deya*-n argitaratutako 1938ko testu batean:

Cela veut dire que l'Espagne de Franco fonctionne comme un marché colonial allemand. Qu'à cause de sa richesse en ces trésors du sol qui manquent dans le monde entier et grâce à la économie spartiate de l'Allemagne, c'est-à-dire, une économie de guerre, de préparation éventuelle à la guerre, d'autarcie, l'Allemagne emporte de sa colonie es-

pagnole, qu'elle possède d'une façon précaire tant que Franco n'est pas triomphant, le plus qu'elle peut en matières premières.⁶

Behin betiko erbatea

Errepublikaren porrota gero eta nabarmenagoa zela ikusi zenean, Junta Mexikora eramateko erabakia hartu zuten Espainiako erbeteako erakundeek. Lekualdaketa 1939ko maiatzean izan zen, eta Imaztarrak hilabete pare bat geroago joan ziren. Ameriketara ere Eugenio Imazek erakunde horietan jarraitu zuen lanean, batez ere 1940. urtean argitaratu zen *España Peregrina* izeneko aldizkarian⁷. Atzerrian zeuden intelektual espainiarren artean zubi lana egitea izan zen hedabide berri haren helburu nagusia, eta jardun horretan izen handiko hainbat pertsona aritu ziren, besteak beste, Jose Bergamin, Juan Larrea, Leon Felipe, Jose Camer, Giner de los Rios, Joaquin Xirau, Jose Gallegos Rocafull, Corpus Barga, Tomas Navarro Tomas... Bergaminekin batera, beste proiektu batean abiatu zen Imaz: Séneca argitaletxearen proiektuan. Izan ere, aipatutako talde horren barruko giroa ez zen oso ona, eta ezadostasunak laster hasi ziren areagotzen, batez ere Jose Bergaminekin. Idazle horiek komunistekiko ekintza bideak planteatzen zituen, eta gainontzekoek ez zuten horrelakorik onartzen. Ezadostasunak areagotu egin ziren Bergaminek hartutako zenbait ekimen zirela medio; itxuraz, horretarako, Juntaren diruak erabili zituen. Azkenik, taldea puskatu egin zen, eta, hala, Bergaminen eta Imazen arteko hamar urteko elkarlanak bukaera ospindua izan zuen. Haustura gertatu zenean, Larrea eta Leon Feliperen planteamenduen alde jarri zen Imaz, eta, hala, Bergaminengandik behin betiko urrundu zen.

España Peregrina aldizkaria bertan behera utzi eta beste proiektu handinahi bat sortu zuten elkarrekin gelditu ziren intelektualen artean: *Cuadernos Americanos* aldizkaria. Argitalpen berri horrek Atlantikoaren bi aldeetako hispaniar kultura bildu nahi zuen. Orduan ere Eugenio

Imaz aldizkariko Zuzendaritza Biltzarreko kidea izango zen. Ameriketako beste aldizkari askotan ere idatzi zuen: *Las Españas*, *El Hijo Pródigo*, *Letras de México*, Mexikoko *Litoral*, *La Nación*, Venezuelako *Cultura Universitaria*... Halaber, FCE Fondo de Cultura Económica argitaletxean hasi zen lanean, hainbat libururen hitzaurreak eta itzulpenak prestatuz eta, oro har, FCE barruan horrelako lanen ardur hartuz. Fondo de Cultura Económica 1934an sortu zen, Daniel Cosío Villegaren ekimenez. Beste argitaletxeetan ateratzeko zailtasunak zituzten gizarte zientzietako liburuak eta liburu teknikoak argitaratzea izan zen hasiera-hasieratik haren helburua. Lan asmo horietan buru-belari sartu zen idazlea: berrogei liburu itzuli zituen, besteak beste Dilthey filosofoaren idazlan guztiak. Bestetik, hasiera batean lan apalagoak ziren hitzaurreak eta glosak oinarritzko material bezala erabiliz, beste liburu batzuk idatzi zituen. Batzuk aipatzeagatik, hona hemen zenbait izen: Max Weber, Erich Auerbach, Leopold von Ranke, Edward Kirkland... Hala, 1945ean *Asedio a Dilthey: un ensayo de interpretación* argitaratu zuen, eta urtebete geroago, *El pensamiento de Dilthey. Evolución y sistema*. 1946an bertan *Topía y Utopía* liburua agertu zen, hori ere aurretik argitaratutako beste artikulu eta saio batzuen bilduma.

Imazek, beste aldetik, ez zuen baztertu irakaskuntza, eta zenbait ikastetxe eta unibertsitatetan horretan jardun zuen. Hasteko, Academia Hispano-Mexicana zentroan lan egin zuen. Ikastetxe hori gazte erbesteratuen formakuntzarako antolatu zuten, eta Mexikoko garantzisuenetariko bat izatera heldu zen. Imazen lan unibertsitario nagusia gero Colegio de México izango zen Casa de España-n borobildu zen. Jarduera pedagogikoaren barruan, Historia eta Antropologia ikasgaiak irakasten gailendu zen Imaz. Ondoren, Mexikoko Unibertsitate Autonomoaren Filosofia eta Letretako Fakultatean aritu zen; Filosofia katedran, hain zuzen. Lan hori ez zen bigarren mailakoa Imazentzat, eta hori oso garbi ikusi zen 1945 eta 1946. urteetan; izan ere, urte haietan, Fondo de Cultura Económica etxeko lana utzi ondoren, Venezuelan Caracasko Unibertsitate Zentraleko sortzeko lanetan lagundu zuen, berriro ere Filosofia eta Letretako Fa-

kultatean, oraingoan Psikologia irakasle modura. Bi urteko esperientzia horretan David Garcia Bacca nafar filosofoarekin abiatu zen. Dena dela, Venezuelara joateko erabaki hartan, antza denez, FCE barruan izandako arazo eta eztabaida batzuek ere eragin handia izan zuten, batez ere proiektuaren burua zen Daniel Cosiorekin izan zituen tirabirek.

Venezuelako bi urte haiek aberatsak izan ziren, eta Imaz pozik zegoen herri hartan egiten ari zen lanarekin, baina, zoritxarrez, egoera politikoa okertu egin zen berehala, eta Imazek berriro ere Mexikora itzuli behar izan zuen. Horretarako, arazo burokratiko dezente izan zituen, egoera politikoa aldatuta baitzegoen, baina lagun batzuen bitartez, bereziki Alfonso Reyesen laguntzarekin, lortu zuen itzultzeko baimena. Bisa eskuratu eta berriro Mexikon zela, FCE argitaletxeko lanari berrekin zion. Baina proiektu kultural horretan gogotsu aritu arren, poliki-poliki uzkurdua indartzen ari zitzaion nortasunean. Bigarren Mundu Gerraren amaierak ez zuen ekarri erbestertuek espero zuten frankismoaren behin betiko gainbehera. Aitzitik, militarrek ezarritako erregimen diktatoriala gero eta erosoago mugitzen zen nazioarteko panoraman, komunismoaren aurka zuen jarrerari esker. Aldi berean, Francok gupidarik gabe zapaltzen zuen erregimenaren aurkako barruko disidentzia guztia. Espainia demokratiko batera itzultzeko itxaropena itzaltzen ari zen, eta gero eta garbiago ikusten zen egoera ilun hura asko luzatuko zela.

Bestetik, Imazen arlo pertsonalean ere gauzak ez zeuden oso ondo, eta hor ere gerra erabakia zerikusirik handia izan zuen. Indar aliatuek negoziatutako Alemaniaren zatiketaren ondorioz, Hilderen familiak zituen ondareak sobietarrek okupatutako Berlingo gunean gelditu ziren eta, beraz, Imaz familiak haiek berreskuratzeko zuen esperantza betiko galdu zuen. Ondare haiekin batera, beste bizimodu baten itxaropena ere desagertu zen, eta, hala, egoera ekonomiko latza areagotu. Egoera eta garai haietako ezkortasuna oso garbi azalduko zen filosofoaren idazlanetan.

1950. urtea zen. Imaz oso nekatuta sentitzen zen, erbesteratua erbestean. Gerra aurreko bizimodua eta herria berreskuratzeko aukera guztiak galtzen ari ziren. Halaber,

Puerto Ricoko Unibertsitatera joateko gestio guztiek porrot egin zuten. Ondorioz, idazleak berriro ere beste krisialdi psikologiko larri bat izan zuen, eta 1951ko utarrilaren 28an bere burua hil zuen. Gertakizun horretaz oso datu gutxi daude, eta familiak berak bertsio desberdinak ematen ditu. Suizidioa beti tabu bat izan da, eta, jakina, are gehiago orain dela urte batzuk. Erbesteak idazlea garaitu zuen. Urte hartan, omenaldi gisa, Imazen lagunek haren lanak bildu eta *Luz en la caverna* liburua kaleratu zuten. Liburua omenaldi bat izatea nahi zuten, baina baita donostiarra familiari laguntzeko modu bat ere, zeren eta Eugenioren heriotzarekin emaztea eta hiru semeak —zaharrenak hemezortzi urte zituen— oso egoera txarrean gelditu baitziren. Kalteak, dena dela, ez ziren ekonomikoak bakarrik; horrela azaldu zuen orain gutxi Carlos Imazek, filosofoaren bilobak:

Seme batentzat oso gogorra da. Lehen, hitzaldian, mahai-kideetako batek oso esaldi polita esan du: maitasunez hil zela gure aitona. Beharbada egia izango da, baina jar zaitetz semeen lekuan, eta badago galdera saihestezin bat: ez al gintuen bizitzan aurrera jarraitzeko beste maite? Gure maitasuna ez al zuen aski? Mina izugarria izan zen.⁸

Balorazio bat

Eugenio Imaz behin desagertuta, gerra ondoren gaztelaniaz idatzi zuen saiakeragile nagusietariko bat desagertu zen, Fondo de Cultura Económica argitaletxeko itzultzaile garrantzitsua, Alfredo Krauzeren hitzetan⁹, eta, aldi berean, atzerrian pentsamenduaren inguruan egin zitekeen lan garrantzitsuenetariko bat burutzeko aukera ere galdu zen. Bere heldutasunean hil zitzaigula esan daiteke, bere pentsamendu filosofikoa haren osotasunean egituratu gabe, nahiz eta Imazek idatzitako lan guztien azterketatik pentsamendu horren aberastasuna eta sakontasuna modu errazean islatzea izan.

Humanismo kristauaren eta pertsonalismo filosofikoaren gertuko intelektuala; pentsamendu alemaneko eta in-

geleseko hainbat testu funtsezkoen itzultzailea, eta batez ere Wilhelm Diltheyren obrarena; zenbait kultur argitalpeneko kolaboratzaile garrantzitsua, bai gerra aurretik bai erbestean, Imaz erakargarritasun bereziko pertsona dugu, kontrastez beteriko eta zailtasun handiko urte haietan. Imazen obra bere garai eta patuarekin konprometitutako pentsalari eta militante baten testigantza modura geratu zaigu.

Zoritzarrez, euskal erbesteratu gehienek pairatu duten ahanztura ere jasan zuen pentsalari donostiarrak. Idazlearen heriotzaren ondoren, urte gutxiren buruan, isiltasunaldi luze bat etorri zen, baina ahanzturaaldi hori nolabait eten egin da Jose Angel Ascunce, Jose Luis Abellan eta Iñaki Aduriz irakasleei esker. Imaz berreskuratzeko asmoarekin, idazlearen lan guztiak berrargitaratuko dira hiru tomatan¹⁰, eta, hala, ikerketa lanak hasiko dira, besteak beste, Imazen obra eta pentsamendua ezagutzera emateko. Saiakeragile donostiarraren biografia ezagutzeko ezinbestekoak dira bi kritikariren lanak aztertzea. Jose Angel Ascunceren *Topías y utopías de Eugenio Ímaz*¹¹, eta Iñaki Adurizen *Eugenio Imaz: una filosofía de la vida*¹² tesia, bestetik. Artikulu labur honetan jasotako oinarritzko datuok, hein handi batean, bi iturri horietatik datoz.

Beraz, Eugenio Imazen lanak eta ondarea berreskuratzeko egin diren lanak eta ikerketak handiak izan dira oso. Ondorioz, horri guztiari esker, gaur egun Imazen pentsamendua berreskuratu baino gehiago ikertu eta aztertu egiten dugu. Izan ere, jarduera horiek guztiak hain intelektual handia izan zen eta hainbeste eman zezakeen idazlea ez digute berrirorituliko. Baina haren oroimena, testigantza eta ausardia behintzat ez daitezela gal. Gutxiago ez baitu merezi.^o

1. Madril-Buenos Aires, 1935.
2. *Eugenio Imaz: bizi konpromisoa*, Saturraran argitaletxea, Donostia, 2000, 96. or.
3. Ascunce, Jose Angel: «Humanismo y ciencia en el pensamiento de Eugenio Ímaz», Ascunce, J.A. eta Zabala, J.R.: *Eugenio Ímaz. Asedio a un filósofo* liburuan, Saturraran argitaletxea, Donostia, 2002, 285. or.
4. «Miguel de Unamuno», *Topía y utopía* liburuan jasota, Deustuko Unibertsitatea, Donostia, 1988, 139. or.
5. «Los intelectuales españoles contra el criminal levantamiento militar» eta «Protesta de los católicos españoles contra el bombardeo de Madrid».
6. 101. zk., Paris, 1938ko martxoaren 27an. Faksimile-edizioa, I. tomoa, Ediciones Vascas, Donostia, 1979, 426. or.
7. Argitalpen faksimilea, Alejandro Finisterre editorea, Mexiko, 1977ko abuztuan.
8. Eskisabel, Idurre: «Carlos Imaz. Eugenio Imazen biloba eta Mexikoko PDRko buruzagia», *Eugenio Imaz. Asedio a un filósofo* liburuan, op. cit., 73. or.
9. «El Fondo y Don Daniel», *Libro conmemorativo del Primer Medio Siglo del Fondo de Cultura Económica (1934-1984)*, FCE, Mexiko, 1984, 18. or.
10. *La fe por la palabra*, *Topía y utopía* eta *Luz en la caverna* (J.A. Ascunce biltzailea, Deustuko Unibertsitatea, Donostia, 1989, 1988 eta 1988 hurrenez hurren). Testu hauek beste tomo batekin osatu ziren, *En busca de nuestro tiempo* (I. Aduriz biltzailea, J.A. Ascunce editorea, La Cultura del Exilio Vasco bilduma, Eusko Jaur-larritza, Donostia, 1992).
11. Anthropos, Bartzelona, 1991.
12. Deustuko Unibertsitatea, Donostia, 1995.